

А. М. Луцок,

кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки і психології ВІППО

Новаторська педагогіка В. О. Сухомлинського і Нова українська школа: дослідницька робота вчителя

Проаналізовано особливості дослідницької роботи вчителя у новаторській педагогіці В. О. Сухомлинського та її використання для становлення Нової української школи.

Ключові слова: дитина, педагогіка, наука, теорія, практика, інноваційність, творчість, дослідження, новаторство, вчитель.

Lutsiuk A. M. V. O. Sukhomlynskyi's Innovative Pedagogy and the New Ukrainian School: Teacher's Research Work.

The article analyzes peculiarities of the teacher's research work in the innovative pedagogy of V. O. Sukhomlynskyi and its use for the formation of the New Ukrainian school.

Key words: child, pedagogy, science, theory, practice, innovation, creativity, research, innovation, teacher.

Постановка проблеми. Становлення Нової української школи потребує вчителя творчого, з інноваційними підходами до професійної педагогічної діяльності, дослідника-експериментатора на благо дитини, яка, закінчивши освітній заклад, буде особистістю, патріотом, інноватором. Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського науковим і практичним змістом пропонує вчителеві технологію творчого дослідження, яке систематично проводилося у Павліській середній школі. Наукові твердження набувають життєвої цінності після підтвердження їх практикою, тому використання досвіду педагога-новатора, дослідника в сучасній школі є проблемою актуальною і вимагає інноваційного осмислення для реалізації.

Аналіз досліджень із проблеми. Дослідницька робота вчителів у спадщині В. О. Сухомлинського та її значення для творчої педагогічної інноваційної діяльності в період оновлення української школи розглядається у працях вітчизняних науковців і практиків М. Антонця, І. Беха, А. Богуш, Л. Бондар, М. Вашуленка, Н. Дічек, І. Зязюна, О. Сухомлинської, О. Савченко, М. Сметанського, Н. Калініченко, О. Петренко та інших.

Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати особливості організації та проведення дослідницької роботи вчителя у педагогічній

спадщині В. О. Сухомлинського і використати їх у створенні інноваційного освітнього середовища Нової української школи.

Виклад основного матеріалу. Модернізація сучасної школи, Концепція «Нова українська школа», ставить вимоги не тільки до освітньої системи, але й до самого вчителя. Концентрованим виразом цих вимог є інноваційність – постійне бажання працювати за вибраною професією, проявляти творчість, досліджувати, упроваджувати нововведення в практику роботи закладів освіти, що має прийти на зміну інертності, пасивності й консерватизму, що нерідко панує серед певної частини педагогічних кадрів.

Був час, коли школу, а отже, практику навчання й виховання протиставляли науці, власне науковому дослідженню. Вважалося, що наука веде безперервний пошук, бореться проти всілякої рутини, що тільки їй притаманна творчість, а школа, натомість, бере лише усталене та перевірене, тобто те, що не підлягає сумніву, а тому є інституцією консервативною. Але практика доводить, що це твердження хибне.

Готовність учителя школи до здійснення дослідно-експериментальної роботи – це особливий особистісний стан, який передбачає наявність мотиваційно-ціннісного ставлення до професійної

діяльності, володіння ефективними способами і засобами досягнення педагогічних цілей, здатність до творчості й рефлексії. Науковці визначають готовність до дослідно-експериментальної діяльності як внутрішню силу, що формує інноваційну позицію педагога. За структурою це складне інтегративне утворення, яке охоплює різноманітні якості, властивості, знання, навички особистості.

Теоретично і практично проблема дослідницької роботи у школі реалізована у творчій спадщині педагога-новатора В. О. Сухомлинського. Він вважав: «За самою своєю логікою, за філософською основою, за творчим характером педагогічна праця неможлива без елемента дослідження, і насамперед тому, що кожна людська індивідуальність, з якою ми маємо справу, це певною мірою своєрідний, неповторний світ думок, почуттів, інтересів»; «Стає майстром педагогічної праці той, хто відчув себе дослідником»; «У самій своїй основі педагогічна праця – справжня творча праця – стоїть близько до наукового дослідження» [5, с. 471–472]. Тому впродовж своєї управлінської діяльності директор Павліської середньої школи плекав із кожного вчителя – дослідника.

В освітній практиці особливої ваги, завдяки спадщині В. О. Сухомлинського, набувають дослідницькі компоненти, які поступово стають складовою педагогічної діяльності сучасного вчителя. Звичайно, у такому контексті ми маємо говорити про те, що вчителі проводять педагогічне дослідження, яке, за визначенням науковців, є свідомим цілеспрямованим пошуком способів і засобів удосконалення педагогічного процесу з використанням певного наукового апарату, теоретичних та емпіричних методів [7]. Безперечно, таке дослідження спрямоване на здобуття нових знань насамперед для вчителя з метою його успішної практичної педагогічної діяльності, на відміну від науково-педагогічного дослідження, яке спрямоване на здобуття нових знань у науці.

Разом з тим, творчий учитель в освітньому процесі за результатами свого практичного дослідження часто здобуває нові знання, які стають відкриттями науки. Коли вчителеві вдається органічно поєднати практичні знахідки з їхнім авторським науковим осмисленням, дістаємо справжні педагогічні перлини, які стають окрасою теоретичної і практичної педагогіки [2, с. 5].

Саме таке поєднання науки й практики являє собою педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського.

«Якщо ви хочете, – писав він у «Розмові з молодим директором», – щоб педагогічна робота приносила вчителеві радість, щоб повсякденне проведення уроків не перетворилося в нудну, одноманітну повинність, ведіть кожного вчителя на щасливу стежину дослідження. Тут безмежне поле індивідуальної роботи директора з кожним учителем, тут знахідки, відкриття, радощі і прикроці» [5, с. 471]. Василь Олександрович застерігав, що йдеться не про науково-дослідну роботу в прямому розумінні цього слова, коли вивчення фактів веде до наукових узагальнень. Ідеться про творче дослідження, конче потрібне в учительській роботі через саму її природу.

Педагогічна наука, як і будь-яка інша, дослідницьким способом розв'язує завдання, що стоять перед нею. Дослідження як один із видів пізнавальної діяльності сприяє виробленню нових наукових знань. Педагогічне дослідження з огляду на його людиноцентристський характер має бути надзвичайно об'єктивним. Ось чому, наголошував В. О. Сухомлинський, так важливо вміти досліджувати дитину, адже вона головний персонаж освітнього процесу: «Учительська професія – це людинознавство, постійне проникнення в складний духовний світ людини, яке ніколи не припиняється. Прекрасна риса – повсякчас відкривати в людині нове, дивуватися новому, бачити людину в процесі її становлення – один з коренів, які живлять покликання до педагогічної праці» [6, с. 421].

Залучаючи вчителя до творчого дослідження, Василь Олександрович завжди намагався з'ясувати його можливості: рівень педагогічної і загальної культури, світогляд, ерудицію. Створити умови для дослідницької праці вчителя – це одне з нелегких завдань директора школи. Саме тому він намагався організувати роботу у Павліській школі так, щоб кожен учитель мав вільний час. Їх не завантажували зайвими нарадами, засіданнями тощо. Лише один день на тиждень вчителі відвідували або засідання педагогічної ради, або семінар, або методичне об'єднання. Усі інші дні (крім, звичайно, уроків) учитель мав змогу займатися самоосвітою, міг знайти час на відпочинок, на спілкування з учнями та на інші свої справи.

Василь Олександрович особливої ваги для розвитку дослідницьких знань та вмінь учителів надавав читанню. «І найголовніше, для чого вчителеві потрібний час, – це читання. Без читання, – був переконаний він, – без духовного життя вчителя серед книжок

Наукові публікації

втрачають сенс усі заходи підвищення його педагогічної кваліфікації» [4, с. 73]. Психологопедагогічні знання сприяють формуванню готовності педагога до здійснення дослідно-експериментальної роботи, що дає як йому можливість планувати свій саморозвиток, так і керівнику навчального закладу коригувати інноваційний потенціал колективу, а це важливий компонент структурних професійних якостей.

Збагатившись знаннями про інший досвід, на переконання В. О. Сухомлинського, такий учитель здатний вдумливо аналізувати свою роботу, саме в такого вчителя виникає інтерес до теоретичного узагальнення власного досвіду, бажання пояснити причинно-наслідкові зв'язки між знаннями учнів і своєю педагогічною культурою. Збагачений ідеями іншого досвіду, ретроспективним аналізом власного, вчитель готовий до творчої, дослідницької роботи. При цьому він повинен розуміти, що потрібні не лише володіння знаннями педагогічної інноватики, але й особиста психологічна готовність до такого виду діяльності.

З метою реалізації завдань Нової української школи, використовуючи новаторський досвід В. О. Сухомлинського, потрібно формувати готовність сучасних учителів до здійснення дослідно-експериментальної роботи, яку маємо розглядати як підсистему їхньої загальнопедагогічної підготовки, спрямовану на становлення педагогічних працівників як активних суб'єктів освітніх нововведень через неперервну післядипломну освіту. Оскільки вона, по-перше, відповідає потребам і закономірностям розвитку інформаційного суспільства і є фактором розвитку й постійного забезпечення культури педагога; а по-друге, адекватна специфіці освітньої діяльності, ролі й місцю особистості вчителя-дослідника в педагогічному процесі, що передбачає безперервне збагачення його професійно значущих дослідницьких якостей.

Надзвичайно важливо дати вчителеві знання про методику проведення творчого дослідження, його інструментарій. За В. О. Сухомлинським, на перше місце в цьому процесі слід ставити уміння спостерігати й аналізувати факти. Адже саме вони дають ґрунтовний матеріал для роздумів, порівнянь, висновків та узагальнень. Логічний наслідок аналізу такої роботи у Павліській середній школі полягав у тому, що вчитель зосереджує увагу на якомусь найважливішому, на його думку, аспекті педагогічного

процесу, котрий, як він вважає, потребує оновлення, тому досліджує, вивчає факти, читає педагогічну і методичну літературу. «Якраз у тому, що вчитель, спостерігаючи, вивчаючи, аналізуючи факти, творить педагогічне явище, і полягає найважливіший елемент творчого дослідження – передбачення... Тільки вивчення й аналіз фактів дають змогу вчителеві бачити в звичайному, звичному нове. Бачення нових сторін, нових рис, нових деталей у звичайному ... це важлива умова творчого ставлення до роботи» [5, с. 473].

Так починається вищий етап педагогічної творчості – поєднання практики з елементами наукового дослідження. У результаті після одного, двох, трьох років роботи вчитель готує доповідь, де систематизовано та узагальнено матеріали. З доповідями, науковими повідомленнями вчителі виступали на педагогічній раді або методичному об'єднанні перед своїми колегами. Результати досліджень публікувалися в рукописному шкільному журналі «Педагогічна думка», у республіканських газетах і журналах.

На окрему увагу заслуговують психологічні семінари, які проводилися в Павліші раз на півтора місяці. Кожний учитель готував ґрунтовну доповідь про свої спостереження за одним з учнів, обов'язково складовою якої були дані про результати періодичного медичного обстеження та спостереження лікаря. Дуже корисним на цих семінарах було дискусійне обговорення питань про причини певних педагогічних проблем, які виникали в розвитку дитини як особистості. Колектив шукав відповідей на питання, які ставило життя. Народжувалися нові ідеї. «Адже педагогічна ідея – це крила, на яких злітає колективна творчість, – писав Василь Олександрович. – Ідея надихає колектив, і починається найцікавіше і найпотрібніше в шкільному житті – колективна дослідницька робота» [4, с. 74–75].

В. О. Сухомлинський як директор школи прагнув створити необхідні умови для своїх працівників і був переконаний, що духовне багатство педагогічного колективу – це постійний взаємообмін досвідом, набутим творчою наполегливою дослідницькою працею. Така спільна творча праця, на думку видатного педагога, і є за своєю сутністю колективною дослідницькою діяльністю, основні складові якої:

- цілеспрямованість керівника школи на творче дослідження;
- особистий приклад дослідницько-пошукової діяльності директора школи;

- управлінська культура адміністрації дослідницькою діяльністю педагогічного колективу;
- єдина спрямованість проблематики наукового пошуку всіх учителів (робота над комплексною темою, в основі якої – вивчення особистості учня);
- проведення індивідуальної роботи з учителями з метою вивчення рівня їх готовності до дослідно-експериментальної діяльності та надання в цьому допомоги;
- забезпечення науково-методичних та матеріальних умов для інноваційної діяльності вчителів.

Вивчаючи багаторічний досвід роботи В. О. Сухомлинського, можна зазначити, що проблема творчої дослідницької діяльності педагога – одна з найважливіших у його спадщині. Він вважав, що злиття практичної і науково-дослідницької роботи сприяє розумінню та правильному поясненню теоретичної сутності будь-якої педагогічної проблеми (у нашому випадку – концепції «Нова українська школа»), що і забезпечує постійне заглиблення дослідника в суть справи, у конкретні питання освітнього процесу. Він особисто практично довів, що праця вчителя, яка збагачується теоретичним мисленням, стає джерелом нових відкриттів. Отже, педагог-практик обстоював думку про спорідненість творчої праці вчителя з науковим дослідженням: «Глибоко поважаючи науку і вчених, я завжди вважав себе тільки практиком, народним учителем. Але мені завжди здавалось, і так здається багатьом учителям, що перетворення наукових істин у живий досвід творчої праці – це найскладніша сфера дотикання науки до практики» [5, с. 401–402].

Як учитель української мови і літератури та одночасно директор школи В. О. Сухомлинський сам проводив велику дослідницьку роботу, надихав своїм прикладом учителів. Він ділився із колегами

роздумами й спостереженнями, вони відвідували його уроки перед природи. Таке живе безпосереднє спілкування сприяло усвідомленню причетності до інноваційної педагогічної діяльності новатора та його школи як дослідницької лабораторії та спонукало вчителів розпочинати свої дослідження.

У 1955 році В. О. Сухомлинський захищає у Київському державному університеті імені Т. Г. Шевченка кандидатську дисертацію на тему «Директор школи – керівник навчально-виховної роботи». Дослідження проведено за матеріалами 16-літнього досвіду роботи директора школи, завідуючого навчальною частиною та завідуючого райвно. Автор спостерігав та опрацював матеріали аналізу більш як 5300 уроків [3, с. 1]. Величезний досвід практичної роботи дав можливість досліднику зробити науково обґрунтовані результати і рекомендації, які сприяли розвитку управлінської педагогічної теорії і практики.

Висновки. Вирішуючи проблеми формування освітнього середовища у контексті Нової української школи, ми знову звертаємося до спадщини видатного учителя Василя Сухомлинського, 100-ліття від дня народження якого 28 вересня 2018 року відзначає світова і вітчизняна педагогічна громадськість. Освітяни використовують творчу спадщину новатора, що одухотворює працю вчителів, робить її осмисленою, цілеспрямованою, насиченою інноваційними пошуками і відкриттями. Змістовними, сповненими власними дослідженнями, висновками та рекомендаціями стають авторські програми, моделі уроків, творчі навчальні й дослідницькі проекти. Адже В. О. Сухомлинський переконував, що найголовнішою сферою єднання теорії і практики є «проектування людини», а сьогодні це – творення людини, здатної стати в майбутньому особистістю, патріотом, інноватором.

Література

1. Концепція Нової української школи / Мін-во освіти і науки України: офіційний веб-сайт. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola>.
2. Моделі розвитку сучасної української школи: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. / АПН України, Відділення дидактики, методики та інформ. технологій в освіті, Ін-т педагогіки; редкол.: Н. М. Бібік та ін. Київ: СПД Богданова А. М., 2007. 240 с.
3. Сухомлинский В. А. Директор школы – руководитель учебно-воспитательной работы: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 1955. 16 с.
4. Сухомлинський В. О. Павліська середня школа. Вибр. твори: в 5 т. Київ: Рад. шк., 1977. Т. 4. С. 7–390.
5. Його ж. Розмова з молодим директором. Там само. С. 393–628.
6. Його ж. Сто порад учителеві. Там само. Т. 5. С. 419–656.
7. Шейко В. М., Кушнаренко Н. М. Організація та методика науково-дослідної діяльності. Київ: Знання-прес, 2003. 295 с.